

Véleményszabadság vs. vallásszabadság

SCHANDA BALÁZS

Blasphemy – when causing public scandal – used to be a criminal offence under the first criminal code (1878). The provision, however, was abolished in the early years of the communist regime. At the moment there is no offence like blasphemy: instead of God religious freedom enjoys protection by criminal legislation. In the jurisprudence of the European Court of Human Rights the conflicts between the freedom of expression and religion were carefully weighed. In most secular societies religious expression tends to be avoided in public space. Consequently, such expression becomes more and more exceptional. The lack of sensitivity towards religious convictions and sentiments may result in unexpected conflicts. Avoiding or preventing conflicts cannot be considered as surrender if its reason is the respect towards the dignity of a fellow citizen.

A feltett kérdés a versengő alapjogok hagyományos kérdése. A választ nyilvánvalóan az alapjog-korlátozás tesztje adja – amennyiben van korlátozás. Az alábbi írás arra keres választ, hogy a vallásszabadság, mások vallási érzéseinek védelme mennyiben lehet jogos alap a véleményszabadság korlátozásához.

„Mindannyian egyetértünk a jogokban, azzal a feltétellel, hogy senki sem kérdezi az okát!” – ahogy azt Jacques Maritain, az Emberi jogok egyetemes nyilatkozatát fogalmazó bizottság francia tagja megfogalmazta.¹ Szüksége van az emberi jogoknak alapra? Létezhetnek alap nélkül? Mary Ann Glendon találó meglátása szerint „a mai kor központi politikai kérdése az emberi jogokkal kapcsolatos vitákban nem a jogok, hanem az emberi fogalma”² Folytatva a sort hivatkozhatunk az egyetemes nyilatkozatot fogalmazó megidézett bizottság libanoni tagjára, Charles Malikra: „Ha nincs közöttünk egyetértés az emberi jogokkal kapcsolatban, akkor ez azért van, mert nem értünk egyet abban, hogy mit jelent az emberi természet.”³ Lehetséges, hogy ebben ne értenénk egyet?

1 Mary Ann Glendon idézi Jaques Maritaint Janne Haaland Matlárý kötetéhez írt bevezetőjében: Janne HAALAND MATLÁRY: *When a might becomes a human right. Essays on Democracy and the Crisis of Rationality*, Preface by Mary Ann Glendon, Graceving, 2007, 12. Eredetileg: Jaques MARITAIN: *L'Homme et l'État*, Presses Universitaires de France, Paris, 1965, 70. Idézi: TURGONYI Zoltán: *A természetjog rehabilitálása felé – Gondolatok Frivaldszky János új könyvének kapcsán*, Jogelméleti Szemle, 2012/1.

2 MATLÁRY: *i. m.*, 8.

3 MATLÁRY: *i. m.*, 4.

Úgy tűnik, az emberi személy áll az emberi jogokkal kapcsolatos viták középpontjában.⁴ Napjaink eleven tapasztalata, hogy az emberi személy létevel kapcsolatban váratlan kérdések válnak bizonytalanná, miközben paradox módon az emberi jogi nyelvezet egyre erőteljesebbé, uralkodóvá válik. Olyan kort élünk, amikor az emberi jogok eszméje egyre inkább elválik az emberi jogok alapjától, és így az emberi jogok egyre ellentmondásosabbak lesznek: az alapjuktól megfosztott jogok néha úgy hatnak, mint az elszabadult hajóógyú. A vallásszabadság és a vélemény szabadság ütközései szomorú példát szolgáltathatnak erre is.

A blaszfémia tényállása

A történelem során évszázadokon át végigkísérhetjük, hogy a káromkodás ellen a büntetőjog eszközeivel is fellépett a hatalom.⁵ Ha a modern korra, az alapvető jogok korára tekintünk, egyes jogrendszerek ma is tiltják a blaszfémiát, hasonló módon ahhoz, ahogy Magyarországon a Csemegi-kódex is tette:

„190. § A ki a 171. §-ban meghatározott módon Isten ellen intézett gyalázó kifejezések által közbotrányt okoz, a ki az állam által elismert vallás szertartását erőszakkal megakadályozza, vagy megzavarja: vétséget követ el és egy évig terjedhető fogházzal és ezer forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetetik.

A kísérlet büntetendő.”⁶

Bár tényállási elem a közbotrány okozása, a védett tárgy a blaszfémia hagyományos tényállása szerint természetfeletti: maga Isten. A büntető rendelkezés mögött vallási jellegű parancs áll: „Az Úrnak, a te Istenednek hiába ne vedd a nevét! Mert az Úr nem hagyja büntetlenül azt, aki káromolja nevét.”⁷ A büntető törvénykönyv hivatkozott rendelkezése a kommunista hatalomátvétel nyomán hatályon kívül került.

A vallási érzések védelme

A büntetőjog ma nem az Isten, hanem az ember oldaláról közelít: nem Istent, hanem a vallásgyakorlás szabadságát védi a szabad vallásgyakorlást erőszakkal vagy fenyegetéssel akadályozó magatartás kriminalizálásával.⁸ A szabálysértési jog a vallási tisztelt tárgyát, vallási szertartások végzésére szolgáló tárgyakat is védi, illetve büntetni rendeli a vallásgyakorlásra rendelt helyen okozott nyilvános botrányt.⁹ A mai szabályozás jellemzően nem a blaszfémia, hanem a vallási érzések védelme felől közelít: a védett tárgy a személy méltóságának egy sajátosan érzékeny vetülete. Bár a véle-

4 FRIVALDSZKY János: *Az emberi személy és annak méltósága jogfilozófiai perspektívában – különös tekintettel a jogalanyisághoz és az élethez való jog aktuális kérdéseire*, Acta Humana, 2014/1, 7–73.

5 MEZEY Barna: *A káromkodás bűncselekménye a feudális büntetőjogban = Fiatal Oktatók Műhelytanulmányai 8.*, szerk. DUNAY Pál, MEZEY Barna, ELTE-ÁJK, Budapest, 1985, 5–21.

6 1878. évi V. tc.

7 MTörv. 5,11

8 2012. évi C. tv. 215. §

9 2012. évi II. tv. 188. §

ménynyilvánítás szabadsága kitüntetett helyet foglal el az alapjogok között, a személy méltóságának védelme egyébként indokolhat korlátozásokat is.

A büntetőjog mellett más területeken is felmerülhet a vallási érzések védelmére való törekvés. Így pl. gondolhatunk a médiaszabályozásra, mely szerint a sértő tartalmakra előzetesen fel kell hívni a nézők vagy hallgatók figyelmét:

„14. § A vallási, hitbéli vagy más világnézeti meggyőződést sértő, az erőszakos vagy más módon a nyugalom megzavarására alkalmas képi vagy hanghatások médiaszolgáltatásban történő bemutatása előtt a nézők vagy hallgatók figyelmét erre a körülményre fel kell hívni.”¹⁰

A köznevelési intézményekben is hangsúlyt kap a gyermek, a tanuló, a szülő és a pedagógus vallási, világnézeti meggyőződésének tiszteletben tartása.¹¹

Véleményszabadság vs. vallásszabadság a strasbourgi gyakorlatban

Az Európai Emberi Jogi Bíróság kapcsolódó ítéletei azt mutatják, hogy amennyiben a vallási *meggyőződés hirdetése* és mások vallási meggyőződésének védelme verseng, nagy jelentősége van a meggyőződés kifejezési formájának és a körülményeknek, melyek között a meggyőződés hirdetésre kerül. A véleménynyilvánítás szabadsága összefüggésében a Bíróság ismételten arra az álláspontra helyezkedett, hogy a vallási érület védelme akár a véleménynyilvánítás büntetőjogi eszközökkel történő korlátozását is lehetővé teszi.¹²

Az *Otto-Preminger-Institut v. Austria* (1994. szept. 20.) ügy nem a vallásszabadság összefüggésében került a Bíróság elé, azonban szorosan kapcsolódik a vallási meggyőződés elfogadható állami védelmének kérdéséhez. A panaszos egy Jézus életével foglalkozó filmet kívánt forgalmazni. Az osztrák büntető törvénykönyv 188. szakaszában foglalt, a „vallási tanítás megalázása” bűncselekmény elkövetése kísérletének alapos gyanúja miatt az ügyész büntetőeljárást indított, és ennek nyomán az elsőfokú bíróság a tervezett vetítés előtt elrendelte a film elkobzását. Az eljárás későbbi szakasza nem az elkövető személy felelősségre vonására, hanem a film elkobzására irányult, melyet első fokon el is rendeltek. A bíróság ítélete szerint a film provokatív hozzáállása olyan mértékben sérti a vallásos érzelmeket, hogy az nem élvezi már a művészeti szabadság alkotmányi védelmét. Belső jogorvoslatra eljárásjogi okokból nem került sor. A Bizottság többségi álláspontja szerint Ausztria megsértette az Egyezmény 10. cikkét, mely a véleménynyilvánítási szabadságot rögzíti. A Bíróság nem vitatta, hogy az elkobzás érintette a véleménynyilvánítás szabadságának jogát. Ugyanakkor elismerte, hogy a korlátozás alapja törvényben rögzítve volt és legitim célra irányult. A Bíróság a Kokkinakis-ítéletre hivatkozva megállapította, hogy bár mindenkinek kötelessége eltérni a sajátjától eltérő meggyőzések létét és hirdetését, azonban mások

10 2010. évi CLXXXV. törvény a médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról

11 2011. évi CXC. tv. 3. § (3)

12 *Otto-Preminger-Institut v. Austria* Judgment of 20 September 1994; *Wingrove v. United Kingdom* Judgment of 25 November 1996.

hite elutasításának módja igenis kiválthatja az állam felelős beavatkozását. A mások meggyőződésének, vallásos érzéseinek tisztelete és védelme jogos alap lehet az állami beavatkozásra, mellyel bizonyos nézetek kifejezésre juttatását korlátozza. A Bíróság figyelembe vette azt is, hogy az érintett területen, Tirolban a római katolikusok döntő többséget alkotnak, és a hatóságok fellépése a vallási béke megőrzését szolgálta. A Bíróság tehát nem állapította meg az Egyezmény megsértését, azaz a hatóságok beavatkozását jogosnak ítélte.

Sok hasonlóságot mutat a *Wingrove v. the United Kingdom* (1996. nov. 25.) ügy. A tényállás szerint a panaszos egy filmrendező volt, aki Avilai Szent Terézről készített egy 18 perces videofilmet, mely a kármelita misztikust erotikus extázisban állítja a nézők elé. A rendező az erre illetékes testülethez fordult, hogy megszerezze a film forgalomba hozatalához és terjesztéséhez szükséges minősítést. Ezt azonban a testület nem adhatja meg, ha a film álláspontja szerint obscén vagy bűncselekményt valósít meg. Adott esetben a blaszfémia – időközben hatályon kívül került – bűncselekményéről volt szó, mely nem tiltotta a kereszténységellenes megnyilatkozásokat, azonban hangnemükkel, stílusukkal és szellemükkel szemben bizonyos követelményeket fenntartott; a jogorvoslat során másodfokú testület megállapította azt, hogy bár a blaszfémia büntetőjogi tényállása csak a kereszténységet védi, Buddha vagy Mohamed hasonló beállítása sem lenne megengedhető. A testület szerint egy józan esküdtszék a filmet blaszfemikusnak tartaná. Az engedély megtagadása beavatkozást jelentett a szabad véleménynyilvánításnak az Egyezmény 10. cikkében rögzített jogába. Viszont a Bíróság megállapította, hogy a beavatkozás „törvényben meghatározott” volt, legitim céllal rendelkezett és nem haladta meg azt a mértéket, ami „egy demokratikus társadalomban” szükséges. Egy figyelemre méltó párhuzamos vélemény szerint a blaszfémia tényállásának mechanikus elismerése helyett a Bíróságnak önálló – akár szekuláris – érvek alapján kellett volna a meghozottal azonos döntést hozni.

Bár az *Otto-Preminger-Institut*-ügyhez hasonlóan ez az ügy is a véleménynyilvánítás szabadságának összefüggésében merült föl és annak határait firtatja, mégsem mellőzhető a vallásszabadsággal kapcsolatos összefüggése. Az ügyek eseti jellege mellett is fontos tanulsága, hogy az európai normákkal nem ellentétes, ha az államok polgáraik vallási meggyőződésének védelmére (és itt reálisan a többség vallási érzéseinek védelméről van szó) korlátozásokat érvényesítenek egyes vélemények megjelenítésével, ill. megjelenítésének formájával kapcsolatban.

A megértés hiánya

A társadalom szekularizációja nyomán – melyhez az egyházak önszekularizációja¹³ is hozzájárul – a vallási megnyilvánulások egyre ritkábbá váltak a nyilvános térben, és így a társadalom és a jog is egyre bizonytalanabban és bizalmatlanabban fogadja

13 A német teológiában kialakult fogalmat XVI. Benedek pápa is használta. Forrás: w2.vatican.va/content/benedict-xvi/en/speeches/2009/september/documents/hf_ben-xvi_spe_20090907_ad-limina-brasile.html

őket. A megértés hiánya nem mellékes a vallási megnyilvánulások jogi kezelése szempontjából sem. Azzal, hogy a társadalom szigorúan magánügyként kezeli, a nyilvános térből kiszorítja a vallásosság szinte minden megnyilvánulását, a vallásosságot, a vallásokat ismeretlenné, esetleg ijesztővé teszi a kívülállók számára (jól mutatja ezt az a vita, ami az elmúlt években Németországban zajlott a fiúgyermekek vallási okból történő körülmételésének jogi megítélése kapcsán). Az egészséges pluralizmus nem mellékes hozadéka lehetne, hogy a különböző vallások jelenléte a társadalomban természetessé válik: a hitelesen megélt vallás más vallások követői iránt is megértővé és türelmessé tesz.

Je ne suis pas Charlie

A téma aktualitása megkerülhetetlenné teszi a Charlie Hebdo ügyében történő állásfoglalást. Nem lehet nem elítélni az ízléstelen francia satirikus lap ellen elkövetett terrorcselekményt. Az elkövetőket nem menti, hogy adott esetben nem találomra kiválasztott ártatlan áldozatok voltak a célpontok, hanem éppen ellenkezőleg: nagyon is pontosan kiválasztott áldozatok sérelmére követték el szörnyű tettüket. Cselekményük bizonyos értelemben önbíráskodás: az áldozatok iránti kegyelet sem teszi mellékessé azt a körülményt, hogy a lap a véleménynyilvánítás szabadságát maga előtt tartva, anyagi érdekektől nem mentesen, rendőri védelmet élvezve, mások méltóságának legérzékenyebb vonatkozásain élcélődött. A véleménynyilvánítás szabadsága természetesen a provokátort is megilleti, azonban a megismert képanyag alapján más európai országokban nem tekintették volna indokolatlannak a lappal szemben a hatósági vagy bírósági fellépést.¹⁴ A sértő tartalmak korlátozása európai mércével nem jelentette volna a véleménynyilvánítási szabadság szükségtelen és aránytalan korlátozását. Mindez nem csökkenti az elkövetők felelősségét szörnyű tettükért. Ahogy a láthatósági mellény hiánya sem jelenti a kerékpáros beleegyező nyilatkozatát a gázolásba, úgy nem kérdés az sem, hogy a felelős – és szabályos – magatartás az áldozattá válás lehetőség szerinti kerülését követeli meg. A konfliktusok kerülése felelősebb a provokálásnál – az üzletszerű provokáció aligha tekinthető rendeltetésszerű joggyakorlásnak. Az „öncenzúra” bénító és káros, ha egy diktatúra félelme váltja ki, azonban nem a véleményszabadság ellen hat, ha mások tisztelete motiválja.

Boldogok a békességszerzők

A jogász hivatásának lényegéhez tartozik a békesség előmozdítása. Nem meghunyászkodás, ha a mások érzékenységének öncélú provokálása helyett méltóságuk tiszteletét próbálja előmozdítani a jog – ha már a családi környezet és az iskola ebben a tekintetben csődöt mondott. Nem csak a magánjog világában kell az együttműködés szellemében a kiegyensúlyozást, az észszerű kompromisszumokat keresnünk, hanem

¹⁴ KOLTAY András: *Visszatérés a blaszfémiahoz – A Charlie Hebdo-gyilkosságok után*, kézirat, várható megjelenés: Jogtudományi Közlöny, 2015/12.

az alapjogok tekintetében is. Egyes jogokkal bizonyos helyzetben, bizonyos módon nem bölcs élni. A büntetlenség nem jelenti, hogy meg kell tennünk mindazt, amit még megtehetünk mások ellen, büntetlenül. Alapvetően hamis az a beállítás, mely szerint a korlátozás a szabadság ellenségeinek diadala lenne: világos, hogy korlátozó-sokkal csak súlyos, alapjogi okokból szabad élni. Mások méltóságának védelme, vallási meggyőződésük tisztelete azonban ilyen ok. A konfliktusok megelőzése és feloldása alacsonyabb társadalmi költséggel jár, mint egy alapjog önös célokat követő, mások méltóságát semmibe vevő kiterjesztése. Tanúi lehettünk, hogy a felgyülemelő feszültség okozta robbanás nemcsak a provokátor életét oltja ki, de az őt védő rendőret is.